

מחיאת כף בשבת

עופר ארן

לעילוי נשמת חברי
סגן אלון אברהם חי זל בן ראובן וחנה בביאן יבלחטא
נפל באסון המסוקים כח בשבט ה'תשנז

מנהג ישראל לענג את השבת בסעודה ולהנעימה
בזמירות, ורבים אף מוחאים כף אגב שירתם. אמנם, מדברי
המשנה נראה כי נאסר הדבר על-ידי חכמים, אך עיון
בפוסקים מראה שלדעת חלקם הדבר מותר בתנאים
מסוימים, ולדעת אחרים כן הוא אף לכתחילה.

מקור האיסור

המשנה במסכת ביצה כותבת:

כל שחייבין עליו משום שבות, משום רשות, משום מצוה בשבת - חייבין עליו ביו"ט.
ואלו הן משום שבות - לא עולץ באילן ולא רוכבין ע"ג בהמה ולא שמין על פני המים ולא
ממפחין ולא מספקין ולא מרקדין.

ביצה פרק ה משנה ב

אמנם, הגמ' במסכת שבת כותבת:

א"ל רבא בר רב חנן לאב"י, תנן לא מספקין ולא ממפחין ולא מרקדין ביו"ט, וקא חזינן
להו, ולא אמרינן להו ולא מדי? ולמעמיד הא דאמר רבא לא ליתוב איניש אפומא
דלחיא דלמא מייגנדר לה הפין ואתי לאתויי, והא קא חזינן נמי דמותבי חצבי ויתבין
אפומא דמכואה ולא אמרינן להו ולא מדי! אלא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין
ואל יהיו מזידין.

שבת קמח ע"ב

הגמ' העמידה קודם לכן, שביו"ט כל מה שאפשר לשנות משנים. ובעקבות כך שואל
רב בר רב חנן את אב"י, הרי אנו רואים שביו"ט נאמר שלא מוחאים כף והנה כולם עושים
כך ולא מוחים בהם כלל? ! עונה הגמ' וכותבת, שייתכן מצב בו יעברו על האיסור,
ואעפ"כ לא ימחו בהם שמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין.

איזו מחיאת כפים נאסרה

שיטת רש"י

רש"י בסוגיא בשבת ובמסכת ביצה¹ כותב: "אין מטפחין משום שיר או משום אבל". דהיינו, שלדעת רש"י גם על אבל ויגון, שם קיים חשש פחות גדול שאדם יבוא לתקן כלי שיר, גזרו חכמים שמא יתקן.

אולם רש"י במקום אחר² כותב: "אין מטפחין ואין מספקין ואין מרקדין כולם משום שמחה". ולכאורה נראה שרש"י חזר בו, כיוון שהחשש לתיקון כלי שיר משום אבל ויגון אינו חשש סביר לגזור בו ורק משום שמחה גזרו רבנן.

שיטת תוס'

התוס'³ מקשים על-פירושו של רש"י, שפירש שגם על מחיאת כף משום אבל אסרו חכמים, שהרי במסכת מו"ק⁴ שנינו: "נשים במועד מתענות אבל לא מטפחות". ולומדים מכאן התוס', ממה שממילא אסרו חכמים מחיאת כף מצד צער ויגון, ולא רק ביו"ט עצמו אלא בכל חול המועד, וא"כ מה שאסרו חכמים במשנה בכיצה הוא רק משום שחששו למחיאת כף של שמחה. וא"כ לרש"י, מדוע היה צורך לחדש ולאסור מחיאת כפיים של אבל, הלא בלאו הכי נאסרה?!

אמנם, ייתכן שהתוס' מסכימים עקרונית שגם במחיאת כפיים של אבל קיים חשש לתיקון כלי, אלא שלא על כך דברה המשנה, דבלאו הכי נאסר הדבר מדין אבילות כמועד. אמנם, אפשר לומר שאעפ"כ גזירת חז"ל לא חלה על מחיאת כף שלא כיוונו במפורש אליה, וא"כ אף שאין לחלק מסברא, מ"מ לא חלה גזירת חז"ל על מחיאת כפיים של אבילות. והנ"מ - האם נאסרה מחיאת כף ביו"ט במקום שהותרה משום אבילות.

גזירה שבטל טעמה בטלה הגזירה

כשאנו באים לברר את דעת הפוסקים בדין מחיאת כף אנו רואים שהם מתייחסים בשיקוליהם לשני גורמים:

א. גזירה שבטל טעמה בטלה הגזירה - האם כלל זה חל גם בנידון דידן?

ב. היתר מחיאת כפים בשמחת תורה - האם מחיאת כפיים בשבת דינה זהה לדין מחיאת כף של שמחת תורה?

דעת התוס'

כתבו התוס':

דווקא כימיהם שהיו בקיאות לעשות כלי שיר שיש למיגור אבל לדין אין אנו בקיאות לעשות כלי שיר ולא שיש למיגור.

ביצה ל ע"א ר"ה תנן

¹ דף ל ע"א

² ביצה לו ע"ב

³ שבת שם, בביצה ל ע"א

⁴ דף כח ע"ב

לפי התוס', הגזירה היתה תלויה ברמת המודעות להכנת כלי שיר. ואמנם היום⁵, שרוב הציבור אינו בקי ואינו יודע לתקן כלי שיר - אין מקום לגזירה ויהיה מותר למחוא כף. אמנם, יש לעיין האם לא השתנתה המציאות מזמן התוס' לזמננו אנו, והאם מה שהתירו התוס' בזמנם נכון גם כיום.

דעת הבית יוסף

הבית יוסף⁶ מסביר את דעת התוס' (שבטל טעם הגזירה - בטלה הגזירה), ע"י השוואה למציאות דומה, שמצאנו שגזרו חז"ל על משקים מגולים ואסרו את שתיית המים המגולים משום חשש שמא שתייה נחש והטיל בהם ארס. ודעת התוס' שם⁷, שבימינו, שאין נחשים מצויים, ממילא אין טעם להמשיך את הגזירה. וה"ה גם למקרה של כלי שיר, שהחשש אינו קיים - אפשר לבטל את הגזירה ולהתיר לנגן בכלי שיר.

דעת האגרות משה

ר' משה פיינשטיין באגרות משה⁸ אינו סוכר כפי שכתב הב"י בהגדרתו, שהמקרה של כלי שיר הוא מצב שבו - "נתבטל הטעם נתבטלה הגזירה", ומבאר שני סוגים שונים של גזרות:

א. גזרת חברי ומשקין גלויים: במסכת ביצה⁹ כתוב, שחכמים גזרו שלא יקברו מתים ביו"ט, גזירה שמא יראו זאת עכו"ם ויכריחו אותם לעשות שאר מלאכות ביו"ט. וכתבו התוס' שם, שבזמן הזה שאין "חבריי" מותר לקבור מת ביו"ט ואין מה לחשוש. במקרה זה של קבורה ביו"ט, וכן במקרה של משקים מגולים היה החשש קודם לגזירה. וחכמים, ע"מ שלא יגיעו למצב של פיקוח נפש או של חילול יו"ט בגלל ה"חבריי", הרחיבו את החשש וגזרו גזירה כדי שלא נגיע לכך, ממילא כאשר בטל החשש שבעקבותיו גזרנו את הגזירה, ואין עוד סיבה לקיום הגזירה נבטל אותה. ניתן לומר אפוא, שהגזירה היתה להזהיר מפני חשש שקיים כבר, ולא יצירת איסור מחודש.

ב. גזרת כלי שיר: במקרה הזה הבינו חכמים שבמידה והם יתירו מחייאת כף יכולים הציבור להגיע לידי תיקון כלי שיר. דהיינו שהגזירה שגזרו היא מעין פסק הלכה שקבעו חכמים לאסור מחייאת כף משום שהם ידעו שזה יביא לידי תיקון כלי. הגזירה הינה עצמית שאינה תלויה בזמן מסוים דווקא, אלא בכל זמן שהוא שהחשש קיים, והינה גזירה על האיסור עצמו. על כן גם אם בטל הטעם, הגזירה עומדת ואינה מתבטלת.

ומבאר הגר"מ משה פיינשטיין, שהחילוק בין ימינו לימיהם כפי שעשו התוס', אינו כמו שהסביר הבית יוסף את דבריהם ואמר, שכיוון שבטל הטעם בטלה הגזירה, אלא משום שבימינו נחשב כלא פשטה הגזירה. ואע"פ שבימי חז"ל פשטה הגזירה - בימיהם היה טעם לגזירה, אולם בימינו כשבטל הטעם בטלה הגזירה.

ברם, עדין צריך לברר כיצד אנו מתירין גזירה שהרי ידוע שכל דבר שבמניין צריך מניין אחר להתירו?!

⁵ עיין לקמן בדברי ערוך השולחן הסוכר, שאנו בקיאים בתיקון כלי שיר. אמנם שאר הפוסקים לא התייחסו בדבריהם לשינוי בדבר זה מזמן התוס' לזמננו.

⁶ או"ח סי' שלט

⁷ ע"ו לה ע"א ד"ה חדא

⁸ או"ח ח"ב סי' ק

⁹ דף ו ע"א

על כן מבאר הגר"מ פיינשטיין, שמכיוון שאנו רואים שכל הציבור עובר על הגזירה הזו, וכל החכמים בוודאי היו רוצים להתיר אותה משום שעוברין עליה, וכפי שנראה מהגמ' בשבת¹⁰, שבימי חז"ל שהיה טעם לדבר אמהו: "הנח להם שיהיו שוגגין ובלבד שלא יהיו מזידין". משמע, שגם הם היו רוצים לבטל את האיסור, אלא שהיה טעם ופשטה הגזירה, ולכן א"א היה לבטלה. אולם בימינו, שאין טעם לגזירה ולא נחשב כפשטה, הרי זה נחשב כנתקבצו החכמים ונמנו ודנו להתיר את הגזירה.

דין שמחת תורה

המהר"י קולון מביא בשם רב האי גאון¹¹, שבשמחת תורה מותר לרקוד לכבוד התורה, משום שזה רק שבות דרבנן וכבוד תורה עדיף טפי. ומדייק מדבריו הבית יוסף שאין חילוק בין ימי חז"ל לימינו אנו, ובשמחת תורה היה מותר תמיד לרקוד, ואילו בשאר ימים טובים אסרו תמיד.

ניתן לומר, שרב האי גאון לא התכוון דווקא למי שעומד מול הס"ת, ומי שאינו נמצא בטווח ראייה מספר התורה אינו רשאי לרקוד. אלא שהוא מגדיר שכאשר השמחה, כאשר היא, הינה שמחה של תורה ולכבודה של תורה אזי מותר לרקוד גם אם זה לא בפועל מול ס"ת.

שיטת הרמב"ם

בירושלמי נאמר: "ר' יונה אמר אחרי ידיהון שרי"¹². מכאן פוסק הרמב"ם:

אין מספקין ולא מרקדין ואין ממפחין גזירה שמא יתקן כלי שיר, ולספק בלאחר יד מותר.

הלכות שבת פרק כג הלכה ה

כלומר, הרמב"ם אכן חושש לגזירה גם בימינו, אולם במידה ואדם ימחא כף בשינוי, יזכור את הגזירה ולא יבוא לתקן כלי שיר. צריך לציין, שכשהרמב"ם כותב לאחר ידו כוונתו היא דווקא לגב של ידו. אולם כאשר כותב הרמב"ם כלאחר יד, כוונתו היא שצריך שינוי שלא כדרכו הרגילה ולא דווקא על גב ידו.

שיטת המחבר

השו"ע כותב:

אין ממפחין להכות כף אל כף ולא מספקין להכות כף אל ירך ולא מרקדין גזירה שמא יתקן כלי שיר.

סימן שלט ס"ק ב

¹⁰ דף קמח ע"ב

¹¹ הובא בב"י אור"ח סי' שלט

¹² ביצה פ"ב ה"ב

אולם בפירושו בית יוסף מביא המחבר את דעת רב האי גאון, שמותר משום כבוד תורה למחוא כף, שכן מצווה דוחה איסור שבות.

כרם, מסתימת השו"ע באומרו שאין מטפחין וכו' ומהעובדה שלא הזכיר שום היתר לגבי שמחת תורה, דייק הגר"ע יוסף שליט"א, שהשו"ע לא פסק כרב האי גאון הלכה למעשה, ובבית יוסף הביא את דברי רב האי גאון בתור דעה מקילה, אולם למעשה החמיר.

דעת הרמ"א

הרמ"א חולק על דעת השו"ע וכותב:

ו"א דמקדין ומספקין האידנא ולא מחינן בהו משום דמוטב ויהו שוגגין ואל יהיו מזדיין. ו"א דבזמן הזה הכל שרי, דאין אנו בקאים בעשיית כלי שיר, וליכא למנזר שמא יתקן כלי שיר דמלחא דלא שכחא היא, ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל.

רמ"א שם

הרמ"א הביא שתי סברות להתיר:

- א. לכתחילה אסור למחוא כף, אלא שמציאות זו מוגדרת תחת הכותרת של הדברים עליהם נאמר - "הנח להם לישראל שמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזדיין".
- ב. לכתחילה מותר למחוא כפיים, והטעם לאסור אינו חל בימינו - כשיטת התוס'.

דעת המשנה ברורה

דעת המשנה ברורה להחמיר בעניין זה גם לצורך שמחה וגם לצורך אבל. מבאר המשנ"ב, שאמנם הרמ"א התיר מחיאת כף, אולם כל זה דווקא למצות שמחת תורה משום כבוד תורה, ואפילו לשאר מצות כגון נישואין אין מקום להתיר. ולפי זה כל המקום להתיר במקום מצווה הוא לא לכתחילה, אלא משום הכלל של "הנח להם לישראל", לבד משמחת תורה בה ההיתר הוא לכתחילה.

נראה, שהמשנה ברורה פסק כדעה הראשונה המוזכרת ברמ"א.

דעת ערוך השולחן

לפי ערוך השולחן¹³ עיקר הטעם לאסור מחיאת כף הוא כאשר היא נעשית כדרך נגינה בכלי שיר, ולכן כשם שגזרו על כלי שיר בשבת שמא יתקן שלי שיר, כן גזרו על מחיאת כף שהיא ג"כ שייכת לכלי שיר.

¹³ אור"ח סי' שלט סע' ז-ט

הערוך השולחן מקשה על שני תירוצי הרמ"א:
א. כיום אנו כן בקיאים בתיקון כלי שיר ורוב הציבור יודע לקשור נימי כינור
שנתפקעו, וא"כ א"א לסמוך על היתר התוס' הלכה למעשה!
ב. לא נראה לבטל שבות דרבנן משום טעמים אלו!

לכן מסביר ערוך השולחן:

נראה פשוט, שמיפוח וריקוד של היום לא נאסרו מעולם! דבזמן חז"ל היה מצב שבו
בזמן שמנגנים בכלי שיר היו מטפחין ומרקרין ע"פ סדר השיר¹⁴. והיום זה אינו כך כלל,
אלא בעת ששירים בפה שירי שמחה מטפחים כף אל כף סיפוח בעלמא ולא ע"פ סדר
השיר¹⁵. וכן סיפוח כף אל ירך לא נודע לנו כלל. וגם הריקוד בעת שמחה אינו כריקוד
שלהם... ואין כאן גדר של שמא יתקן כלי שיר דאין להם שייכות זל"ז כלל ולא על זה גזרו
חכמים... ולכן גם בשמחת תורה שמרקדים ומטפחים לפני הס"ת, וי"א המעם שלכבוד
התורה מותר לרקוד... וכמה פעמים ראינו שגדולים מטפחים בידים בעת שמחה.

ערוך השולחן סי' שלם סע' ז-ט

ע"פ תירוץ ערוך השולחן ניתן להסביר את סברת רב האי גאון. שהרי קשה להבין כיצד
התירו איסור שבות משום מצווה, הרי רק אמירה לנוכרי דוחה שבות במקום מצווה?!
אלא, שהאיסור כלל לא חל על ריקודים ושמחה של היום, וכן בשמחת תורה - רב האי
גאון לא בא לדחות גזירה של חז"ל, אלא שהגזירה כלל לא חלה על ריקודי שמחת תורה,
וממילא אין חשש להתיר.

דעת המנחת אלעזר

המנחת אלעזר¹⁶ מסתמך על סברת רב האי גאון שהובאה במהרי"ק, שהתיר למחוא
כפיים לצורך מצווה אע"פ שזה שבות דרבנן.

אמנם, המשנה בכיצה כותבת:

כל שחיבין עליו משום שבות... ואלו הן משום שבות אין עולים באילן ולא רוכבין ע"ג
בהמה ולא שמיץ על פני המים ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין.

ביצה פרק ה משנה ב

מסתימת המשנה נראה, שלא קיים חילוק בין ריקוד של רשות לריקוד של מצווה!
על כן, מחדש המנחת אלעזר חידוש נפלא, שאמנם שמחת יו"ט אינה נחשבת למצווה
לעמי הארץ, והמשנה דברה על עמי הארץ ולכן סתמה לאסור, ואולם, חסידים ואנשי
מעשה וכפי שמגדיר זאת המנחת אלעזר - "למי שבוער בקרבו רשפי אש שלהבת ה'
שמחת יו"ט אשר הנחילנו", הרי זו מצווה גרידא, וכפי שהתירו רב האי גאון משום מצווה
לרקוד בשמחת תורה, כך גם מותר ביו"ט ושבת לרקוד ולמחוא כפיים למי שמתייחס אל

¹⁴ והיו מתכוונים להפיק צלילים מיוחדים ע"י מחיאות הכף.

¹⁵ וכוונתנו היא רק לתת קצב לשירה, ולא להפיק ממחיאות הכפיים צלילים מסוימים.

¹⁶ חלק א סי' כט, חלק ב סי' לו

השמחה כאל מצווה. "ומכיוון שאנו, האשכנזים, פוסקים כרמ"א שפסק כתוס' (שאינן אנו בקיאים), א"כ בוודאי ראוי להתיר לרקד ולספק בכל עוז".

סיכום

כל מי ששמח יותר, מעלתו גדולה יותר, כי על-ידי שמחה זוכים לשוב הרעת וללב רחב וזוכים לעבור על הבל. כי השמחה פותחת שערים חדשים בהאמונה הקדושה, וזוכה להמשיך על עצמו ערכות נעם וזו חיות אלוקותו יתברך, וכיותר צריכים לשמוח בשעת התפילה...

ר' נחמן מברסלב

השמחה והריקוד נוטלים חלק ניכר בחייו של היהודי. בכל רגע ורגע היהודי נדרש להיות בשמחה - "מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד". במהלך הדורות ייתכן ונשתנו דפוסי ההתנהגות, ואלמנטים שהיו נהוגים בזמן חז"ל, אינם נוהגים עוד היום. לשינויים אלו ישנם גם נפק"מ הלכתיות - במידה וגם היום צורת השמחה וכיטוייה זהים לימי חז"ל, אזי הנהגות וגזרות שהיו נהוגות אז חלות גם היום. אולם במידה והיום המציאות אינה דומה, ממילא, יש מקום לשיקול נוסף בשאלה - האם ריקוד לצורך מצווה דוחה איסור שבות. ואכן נראה, ע"פ רוב הפוסקים שהבאנו, שניתן לרקוד ריקוד רגיל לצורך מצווה. ואף שהמשנ"ב, שהתקבל כעמוד ההוראה בישראל, פסק להחמיר. במקום שנהגו ישראל ויש להם על מי שיסמכו, יש להתיר. וכן הורה לי מרן רה"י הרב יעקב אריאל שליט"א.